

فصلنامه علوم محیطی، دوره یازدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۲

۵۳-۶۲

طراحی سازوکار بهره‌برداری و مدیریت منطبق بر الگوی مشارکتی در تالاب شادگان از دیدگاه بهره‌برداران محلی

محسن خیرالهی^{۱*}، منصور غنیان^۲، فروزان فرخیان^۳

^۱ دانش‌آموخته آموزش، برنامه‌ریزی و مدیریت محیط‌زیست، دانشکده انرژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان، اهواز
^۲ استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مهندسی زراعی و عمران روستایی، دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان، اهواز
^۳ استادیار گروه مدیریت محیط‌زیست، دانشکده انرژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان، اهواز

تاریخ پذیرش: ۹۲/۳/۴

تاریخ دریافت: ۹۱/۴/۷

Operation and Management Model based on Collaborative Mechanism of Design in Shadegan (the views of local stakeholders)

Mohsen Kheirollahi^{1*}, Mansour Ghanian², Forozan Farrokhy³

¹ Post-Graduate Environmental Education Planning and Management Environmental, Department of Energy, Faculty of Science and Research Branch, College Islamic Azad University, Khuzestan

² Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Engineering, Crop and Rural College of Agriculture and Natural Resources Ramin Khuzestan

³ Assistant Professor, Associate Department of Environmental Management, Faculty of Environment Energy, Science and Research Branch, College Islamic Azad University, Khuzestan

Abstract

In this paper, more than half a century of successful implementation of a collaborative management industry, particularly in the field of managing natural resources by a sustainable human approach, is emphasized. The present study (design, operation and management mechanism), is based on the participation of the residents of Shadegan. Research methods include a descriptive survey and a statistical study of five rural residential areas placed in and around wildlife sanctuaries. Shadegan has a population of 6,000 people, and a sample of 361 individuals was determined according to Morgan and Takman. Regarding the outlook of residents and local farmers of different regions, concerning economic, social, and cultural issues, and the environmental sustainability rate of participation incentives, the results of correlation analysis show that in regard to the current management of wetlands, the difference in the percentage level, relative to the obstacles and challenges facing participants in activities associated with wetlands, is five percent.

Keywords: Participative Management, Wetlands, Shadegan, Benefit Local Farmers, Organizations.

چکیده

بیش از نیم قرن از اجرای موفق مدیریت مشارکتی در حوزه صنعت در جهان می‌گذرد. اخیراً این نوع مدیریت در عرصه‌های منابع طبیعی به‌عنوان رویکرد پایدار انسانی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. پژوهش حاضر با هدف طراحی سازوکار بهره‌برداری و مدیریت منطبق بر الگوی مشارکتی در تالاب شادگان صورت پذیرفته است. روش تحقیق توصیفی - پیمایشی است و جامعه آماری ساکنان پنج روستای ساکن در درون و اطراف پناهگاه حیات وحش تالاب شادگان با جمعیت ۶۰۰۰ نفر بوده‌اند. نمونه آماری مطالعه براساس جدول مورگان و تاکن ۳۶۱ نفر تعیین شد. نتایج حاصل از تحلیل همبستگی نشان داد که میان دیدگاه ساکنان و بهره‌برداران محلی در مناطق مختلف، جمع‌آوری اطلاعات نسبت به اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی و میزان انگیزه مشارکت آن‌ها نسبت به مدیریت فعلی تالاب تفاوتی در سطح ۱٪ و نسبت به موانع و معضلات پیش روی مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب تفاوت آماری در سطح ۵٪ مشاهده می‌شود.

کلمات کلیدی: مدیریت مشارکتی، تالاب، شادگان، بهره‌برداران محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد.

۱- مقدمه

بومیان [۱۹]، اجرای طرح‌های بالادست تالاب از جمله سد مارون و طرح‌های آبیاری و زهکشی جراحی با وسعت بیش از ۵۵ هزار هکتار، ورود سالانه بیش از ۶۰۸ متر مکعب زه-آب‌های سه واحد شرقی طرح توسعه نیشکر، صید غیرمجاز، شکار بی‌رویه و برداشت بیش از اندازه علوفه و ... حیات تالاب شادگان را به مخاطره انداخته است [۹]. این امر نشان می‌دهد سازمان متولی مدیریت تالاب شادگان موفق نبوده است. از این رو با توجه به وضعیت اسفبار تالاب‌های کشور و قرار گرفتن اکثر آن‌ها در فهرست مونترو [۱۲]، اعمال روش مدیریت مشارکتی در تالاب‌ها می‌تواند باعث پایداری محیط‌زیست و حفظ کارکردهای تالاب شود. در رویکرد مدیریت مشارکتی مردم منابع بالقوه حفاظت از محیط‌زیست یا شرکاء حفاظت به حساب می‌آیند [۱۶]. در این رویکرد مشارکتی حفظ محیط‌زیست عملیاتی است که طی یک فرایند مشارکتی و با مرکزیت یک سازمان متولی و همکاری سایر ذی‌نفعان و با حضور و ایفای نقش مردم و جوامع محلی محقق می‌شود [۱۳]. این همگرایی زمینه مناسبی برای حفاظت از محیط زیست و تحقق توسعه پایدار فراهم می‌آورد [۱۸]. بند الف ماده ۱۸۷ برنامه پنجم توسعه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی کشور، پیاده‌سازی رویکرد مدیریت زیست‌بومی (مشارکتی) و تدوین و اجرای برنامه‌های مدیریتی برای زیست‌بوم‌های حساس را در اولویت قرار داده است. در همین راستا، برنامه مدیریت زیست‌بومی کشور در قالب طرح حفاظت از تالاب-های ایران در دریاچه ارومیه، تالاب پریشان و تالاب شادگان تدوین و به تصویب دولت رسید. این برنامه در تالاب شادگان انجام شده ولی به مرحله تدوین و تصویب نرسیده است.

مدیریت تالاب‌ها موضوعی است که به واسطه ارزش و اهمیت این اکوسیستم‌های حساس و با اهمیت، موضوع مطالعات وسیع و گسترده داخلی و خارجی شده است. به‌عنوان نمونه، در پژوهشی مدیریت تالاب انزلی مورد واکاوی قرار گرفته [۱۵] و ضمن بررسی مشکلات و تنگناها، بر اجرای مدیریت مشارکتی در این تالاب تأکید شده است. در پژوهشی دیگر «نقش تنوع فرهنگی و مشارکت جمعی در مدیریت تالاب در برزیل» بررسی شده [۶] و نتیجه حاصل نشان داده که مشارکت جوامع محلی ساکن در تالاب‌ها و حضور آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی باعث

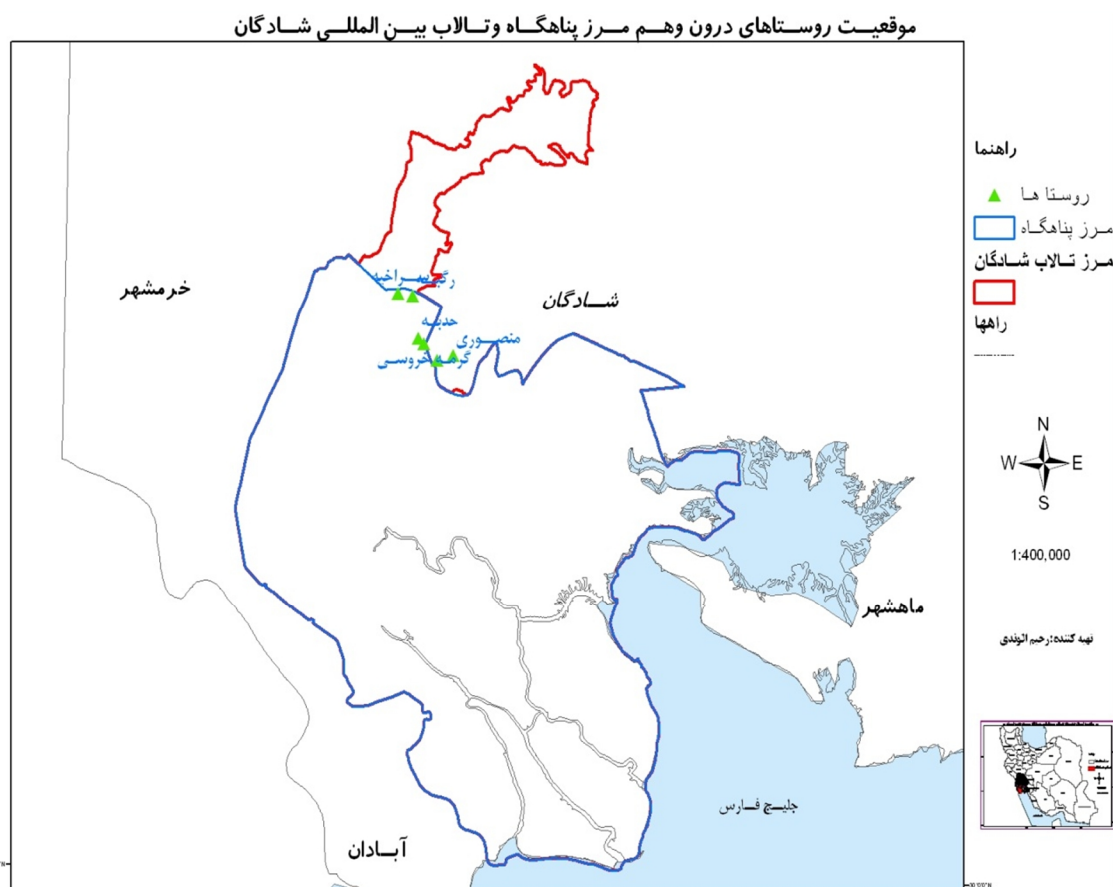
تالاب‌ها به‌عنوان یکی از عرصه‌های طبیعی که تقریباً شش درصد از مساحت کره زمین را تشکیل می‌دهند [۴]، اکوسیستم‌های بسیار مولدی هستند [۲] که غالباً با نظام‌های بسیار کارآمد زراعی برابری می‌کنند یا حتی از آن‌ها پیشی می‌گیرند [۵]. ارزش اکولوژیکی تالاب‌ها در واحد سطح ۱۰ برابر جنگل‌ها، ۲۰۰ برابر زمین‌های زراعی است و تا ۲۰۰۰۰ دلار در هر هکتار برآورد شده است. طبق اصل چهارم بیانیه استکهلم، بشر برای حفاظت و مدیریت عاقلانه میراث متشکل از گیاهان و جانوران وحشی و زیست‌گاه آنان، که هم‌اکنون به‌علت وجود عوامل نامساعد به‌شدت در معرض تهدید قرار گرفته‌اند، مسئولیتی خاص به عهده دارد [۱۱]. در این میان نوع فعالیت انسان‌ها در روند مدیریت زیستگاه‌ها نقشی تعیین‌کننده دارد. اولین گام در جهت مدیریت صحیح و حفاظت مؤثر از تالاب‌ها، شناخت و بررسی همه‌جانبه آن‌هاست. برای داشتن مدیریتی درخور و شایسته باید علاوه بر شناخت ویژگی‌های اکولوژیکی، درک درستی از اوضاع و احوال اقتصادی، اجتماعی و سیاسی این مناطق هم ایجاد شود [۱۰]. از سوی دیگر در دستور کار ارتباطات، آموزش، مشارکت و آگاه‌سازی کنوانسیون رامسر بر مشارکت ذی‌نفعان برای بهره‌گیری خردمندانه از تالاب‌ها، تأکید شده است [۱۷]. بهره‌مندی از مشارکت مردم و ذی‌نفعان در تالاب‌ها تنها از طریق تدوین و اجرای مدیریت مشارکتی میسر می‌شود [۲۰]. مدیریت مشارکتی اخیراً در عرصه منابع طبیعی به‌عنوان رویکرد پایدار انسانی مورد تأکید قرار گرفته است [۳]. این نوع مدیریت ضمن مشارکت ذی‌نفعان، موجب می‌شود تمامی نظرات، دانش و علائق گروه‌های ذی‌نفع در برنامه‌ها لحاظ شده و باعث پایداری برنامه شود [۷، ۱۴]. از همین رو از اواسط دهه ۱۹۶۰ الگوهای تفکر و نوسازی توسعه از تفکر توسعه ثروت‌محور به توسعه انسان‌محور تغییر یافت و بر قرار گرفتن مردم در فعالیت‌های توسعه پافشاری شد [۶، ۸]. ورود سالانه ۷۱۵۶۰۰۰ متر مکعب فاضلاب تصفیه‌نشده شهر شادگان، احداث طرح فولاد شادگان در درون تالاب، و احداث بندر تجاری ابوخضیر در درون منطقه امن تالاب، عبور سه محور ارتباطی از درون تالاب و پناهگاه حیات وحش شادگان، ساخت و سازهای مسکونی و تصرف اراضی تالاب توسط

نظر به اهالی روستاهای نمونه ارائه شد. در نهایت تعداد ۳۰۲ پرسش‌نامه معتبر عودت داده شد که در تجزیه و تحلیل داده‌ها به کار گرفته شد. پرسش‌نامه تحقیق شامل ۱۰ بخش؛ مشخصات فردی و اجتماعی، نگرش مردم محلی نسبت به اثرات اجرای مدیریت در تالاب شادگان، دیدگاه مردم در خصوص میزان مشارکت ساکنین در تصمیم‌گیری‌ها، دیدگاه مردم در زمینه سازوکار جلب مشارکت گروه‌ها در تصمیم‌گیری‌ها، دیدگاه مردم در زمینه عوامل مؤثر بر مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تالاب، دیدگاه مردم در زمینه عوامل مؤثر بر عدم مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تالاب، نگرش مردم در خصوص وضعیت فعلی مدیریت تالاب، دیدگاه مردم در خصوص سازمان‌های مؤثر بر مشارکت در مدیریت تالاب، تمایل مردم محلی به ایجاد تغییر و دگرگونی در وضعیت مدیریت تالاب و دوره‌های آموزشی طی شده مرتبط با مشارکت در مدیریت تالاب بوده است.

کاهش هزینه و پایداری برنامه‌ها خواهد شد. طراحی سازوکار کارآمد در راستای بهبود وضعیت بهره‌برداری، حفظ و احیاء تالاب شادگان با استفاده از الگوی مدیریت مشارکتی، هدف کلی این پژوهش است.

۲- مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر به‌لحاظ ماهوی پژوهشی - کاربردی، و روش تحقیق در این پژوهش پیمایشی - توصیفی است. جامعه آماری پژوهش متشکل از جوامع محلی - شامل ساکنان پنج روستا (سراخیه، رگبه، شاوردی، فیه‌شاوردی و حدبہ خروسی) از بخش خنفره شهرستان شادگان - با جمعیتی حدود ۶۰۰۰ نفر بودند، که بیشترین نزدیکی را به پناهگاه حیات وحش شادگان دارند. برای تعیین حجم نمونه مورد نظر از جدول مورگان و تاکنن استفاده شد؛ براین اساس ابتدا نمونه‌ای ۳۶۱ نفری انتخاب شد و سپس با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ۳۶۱ عدد از پرسش‌نامه مورد

بهره‌برداران محلی به خود اختصاص دادند و پس از آن تحصیلات در سطح ابتدایی با (۲۵/۴ درصد) بیشترین فراوانی را داشت؛ ۱۰/۴٪ افراد دارای تحصیلات راهنمایی، ۹/۵٪ دارای تحصیلات متوسطه و ۱۳/۹٪ دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم بودند. از مجموع نمونه آماری جوامع محلی، میانگین سابقه سکونت در منطقه برابر با ۳۳/۰۱ سال، کمینه آن ۱۰ سال، و بیشترین سابقه سکونت در منطقه ۸۶ سال و انحراف از معیار آن برابر با ۱۲/۱۳۷ سال است. بیشترین فراوانی مربوط به دسته ۲۱ تا ۵۱ سال با فراوانی ۱۷۰ نفر (۸۴/۶٪) و کم‌ترین فراوانی مربوط به دسته بیش از ۵۵ سال با فراوانی ۱۱ نفر (۵/۵٪) است. یافته‌ها حاکی از آن است که از مجموع پاسخ‌گویان، بیشترین فراوانی شغل مربوط به صیادی (۷۴ نفر) و پس از آن دامداری (۴۷ نفر) است. بیشترین فراوانی شغل صیادی در روستای حدبه با ۱۹ نفر و پس از آن روستای شاوردی با ۱۸ نفر است. بیشترین فراوانی شغل دامداری را نیز روستای رگبه با ۲۰ نفر دارد. کمینه سابقه بهره‌برداری از تالاب برابر با صفر سال و بیشینه استفاده برابر با ۸۹ سال است. میانگین زمان استفاده از تالاب برابر با ۳۶/۲۸ سال با انحراف از معیار ۱۷/۹۷ سال است. بیشترین فراوانی استفاده از تالاب را دسته ۱۸ تا ۵۴ سال با تعداد فراوانی ۱۴۵ نفر (۷۲/۱٪) و کم‌ترین سابقه استفاده از تالاب را دسته زیر ۱۸ سال با فراوانی ۲۳ نفر (۱۱/۴٪) به خود اختصاص داده‌اند.

به‌منظور تعیین اعتبار ابزار تحقیق از روش پانل محققان استفاده شد. به‌منظور تأیید پایایی در قالب یک مطالعه پیشاهنگ، ۳۰ پرسش‌نامه در یک روستای سالم توزیع شد. ضرایب کرانباخ به دست آمده برای پرسش‌نامه در این مطالعه برای تمامی متغیرهای مطالعه بیش از ۰/۷۰ و نشان‌دهنده برخورداری پرسش‌نامه از سطح قابل قبولی برای انجام مطالعه اصلی بوده است. با توجه به ابزار جمع‌آوری داده‌ها (پرسش‌نامه، مصاحبه، مشاهده)، پس از جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسش‌نامه، نسبت به کدگذاری و تجزیه و تحلیل آنها توسط نرم‌افزار SPSS (نسخه ۱۶) اقدام شد. مهم‌ترین آزمون‌های مورد استفاده برای این بخش از داده‌ها شامل فراوانی، میانگین، انحراف معیار و غیره، و نیز آمارهای استنباطی شامل مقایسه میانگین، تحلیل واریانس و همبستگی است.

۳- نتایج و بحث

افراد مورد مطالعه تعداد ۳۰۲ نفر بهره‌بردار محلی بودند. کمینه سن بهره‌برداران محلی ۱۶ سال و بیشینه سن آنان ۸۹ سال است. بیشترین فراوانی متعلق به دسته ۲۵ تا ۵۶ سال با فراوانی ۱۴۰ نفر، و کم‌ترین فراوانی مربوط به دسته زیر ۲۵ سال است. از مجموع ۳۰۲ پاسخ‌گوی بهره‌بردار محلی ۴٪ زن و ۹۶٪ مرد بودند. از این مجموع، تعداد ۸۲ نفر (معادل ۴۰/۸٪) بی‌سواد بیشترین فراوانی را در میان

جدول ۱- فراوانی نگرش بهره‌برداران محلی در رابطه با میزان مشارکت مردم منطقه در تصمیم‌گیری در زمینه‌های مختلف مرتبط با تالاب

اولویت*	میانگین رتبه ای	میزان مشارکت (فراوانی)				زمینه‌های مشارکت مردم	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱	۲/۴۵۷	۲۰	۱۷	۵۶	۵۰	۵۸	شرکت در نشست‌ها و دوره‌های آموزشی
۲	۲/۱۹۹	۱۸	۸	۴۲	۶۱	۷۲	شرکت در برنامه‌ریزی برنامه‌ها و پروژه‌های مرتبط با تالاب
۳	۲/۱۷۹	۱۴	۱۴	۴۰	۵۹	۷۴	حضور در جلسات تصمیم‌گیری مرتبط با تالاب
۴	۱/۹۴۵	۹	۷	۳۱	۷۱	۸۳	دخالت در بهبود مسایل مرتبط با تالاب
۵	۱/۹۳۰	۵	۱۲	۲۷	۷۲	۸۵	حضور در تیم‌های حفاظت و احیاء
۶	۱/۹۲۰	۸	۷	۳۵	۶۲	۸۹	نظارت بر فعالیت‌های مرتبط با بهره‌برداری با تالاب
۷	۱/۹۲۰	۷	۱۶	۲۵	۵۹	۹۴	چاره اندیشی جهت جلب مشارکت فعال اهالی در اجرای پروژه‌ها
۸	۱/۶۸۱	۳	۹	۲۳	۵۲	۱۱۴	عضویت در گروه‌های مردمی، تشکل‌ها، انجمن‌ها و تعاونی‌های زیست‌محیطی
۹	۱/۸۶۰	۵	۱۰	۲۳	۷۷	۸۶	مشارکت در چگونگی و نحوه اجرای فعالیت‌های مرتبط با تالاب

* در این اولویت‌بندی از گویه‌های ۱ (خیلی کم)، ۲ (کم)، ۳ (متوسط)، ۴ (زیاد)، ۵ (خیلی زیاد) استفاده شده است.

درخصوص نگرش بهره‌برداران محلی در رابطه با میزان مشارکت اهالی در زمینه تصمیم‌گیری در امور مرتبط با تالاب می‌توان گفت که مشارکت مردم منطقه در راستای بهبود وضعیت بهره‌برداری، حفاظت و احیاء تالاب تأثیر به‌سزایی دارد. برای بررسی میزان مشارکت مردم منطقه و پی‌بردن به نگرش ساکنان محلی نسبت به «میزان مشارکت مردم منطقه در تصمیم‌گیری‌ها»، از آن‌ها خواسته شد تا نظرشان را در این خصوص بیان کنند. نتایج به دست آمده در جدول ۱ ارائه شده است.

چنان که مشاهده می‌شود ساکنان محلی بیشترین میزان مشارکت در زمینه شرکت در نشست‌ها و دوره‌های آموزشی در آن دارند. متغیر نگرش بهره‌برداران محلی از میزان مشارکت مردم در زمینه‌های مختلف تصمیم‌گیری در رابطه با تالاب، از دیدگاه نمونه جوامع محلی به‌وسیله ۹ گویه سنجش شد. عدد ۱ نشان‌دهنده کم‌ترین میزان مشارکت و عدد ۵ نشان‌دهنده بیشترین میزان مشارکت بود. در مطالعه انجام شده، میانگین مشارکت در تصمیم‌گیری در امور مربوط به تالاب در ۹ گویه برابر ۲/۱۰ است که حد میانه آن ۲/۵ است؛ این نتیجه نشان‌گر پایین بودن میزان مشارکت مردم منطقه در تصمیم‌گیری در امور تالاب از دیدگاه نمونه مورد مطالعه است.

درخصوص اولویت‌بندی دیدگاه بهره‌برداران محلی نسبت به انگیزه مشارکت ساکنین و بهره‌برداران محلی در فعالیت‌های مرتبط با تالاب، از ساکنان محلی خواسته شد تا به سؤالاتی که به‌منظور سنجش انگیزه مشارکت ساکنان محلی در فعالیت‌های مرتبط با تالاب طراحی شده پاسخ دهند [۲]، که نتایج حاصله در جدول ۲ ارائه شده است.

چنان که در جدول ۲ مشاهده می‌شود مهم‌ترین انگیزه ساکنان و بهره‌برداران محلی برای مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب از دیدگاه خود آن‌ها به‌ترتیب اولویت مشخص شده عبارت است از: کسب درآمد بیشتر برای خود و خانواده، احساس تعلق و وابستگی به تالاب، اطمینان استفاده از فواید تالاب در سال‌های آینده، کسب فرصت‌های شغلی جدید برای خود و خانواده، توجه به فرهنگ بومی، و حفظ ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی منطقه. همچنین داده‌ها نشان می‌دهند که عضویت در تشکلهای غیردولتی محلی، وجود مدیریت هماهنگ و واحد برای تالاب، پرهیز از ایجاد مراکز و تعدد تصمیم‌گیری، برخورداری و تعمیم منابع تالاب به کل گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر، فراهم شدن زمینه‌ها و امکان شرکت و دخالت در تصمیم‌گیری‌ها نتوانسته‌اند در اولویت‌های برتر میل به مشارکت ساکنان محلی را

جدول ۲- آمار توصیفی دیدگاه ساکنان محلی در رابطه با انگیزه مشارکت ساکنان محلی در فعالیت‌های مرتبط با تالاب

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین*	انگیزه مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب
۱	۰/۱۵۴	۱/۴۵۶	۹/۴۰۸	کسب درآمد بیشتر برای خود و خانواده
۲	۰/۱۵۵	۱/۴۵۴	۹/۳۷۸	کمک به معرفی منطقه در سطح ملی و بین‌المللی
۳	۰/۱۵۹	۱/۴۷۹	۹/۲۵۳	احساس تعلق و وابستگی به تالاب
۴	۰/۱۶۱	۱/۴۹۳	۹/۲۵۳	اطمینان استفاده از فواید تالاب در سال‌های آینده
۵	۰/۱۶۳	۱/۵۲۴	۹/۳۳۸	کسب فرصت‌های شغلی جدید برای خود و خانواده
۶	۰/۱۹۴	۱/۷۰۴	۸/۷۵۶	توجه به فرهنگ بومی و حفظ ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی منطقه
۷	۰/۲۰۴	۱/۸۳۵	۸/۹۶۰	به حداقل رسیدن هزینه‌های ساکنین در اجرای مدیریت تالاب
۸	۰/۲۰۴	۱/۷۱۲	۸/۳۶۳	وجود امکانات و تسهیلات قانونی برای مشارکت
۹	۰/۲۰۸	۱/۷۱۲	۸/۲۱۸	افزایش آگاهی و دانش درخصوص تالاب
۱۰	۰/۲۱۷	۱/۸۵۴	۸/۵۳۷	فراهم شدن زمینه‌ها و امکان شرکت و دخالت در تصمیم‌گیری‌ها
۱۱	۰/۲۲۸	۲/۰۲۴	۸/۸۶۰	برخورداری و تعمیم منابع تالاب به کل گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر
۱۲	۰/۲۳۳	۱/۹۳۴	۸/۲۸۳	وجود مدیریت هماهنگ و واحد برای تالاب، و پرهیز از ایجاد مراکز و تعدد تصمیم‌گیری
۱۳	۰/۳۲۰	۲/۷۵۵	۷/۵۸۷	حضور رؤسای قبایل و شیوخ در تصمیم‌گیری‌ها و تشویق مردم به مشارکت از طرف آن‌ها
۱۴	۰/۳۶۰	۲/۲۷۱	۶/۴۰۳	عضویت در تشکلهای غیردولتی محلی

* عدد صفر نشان‌دهنده نداشتن انگیزه، و عدد ۱۰ نشان‌دهنده انگیزه بسیار قوی در هر یک از گویه‌ها بوده است.

و تعاونی‌هایی که باعث ترغیب و تشویق مشارکت در برنامه شود به‌عنوان موانع اصلی مشارکت ساکنین در فعالیت‌های مرتبط با تالاب شناخته نشده‌اند (جدول ۴). با بررسی یافته‌های این جدول مشخص می‌شود که با برگزاری و کارگاه‌هایی در راستای افزایش دانش و اطلاعات زیست-محیطی بهره‌برداران محلی نسبت به تالاب و پس از آن رفع نیازهای اقتصادی ساکنین محلی می‌توان به افزایش تسهیل مشارکت آن‌ها کمک کرد.

در تعیین نگرش بهره‌برداران محلی در رابطه با وضعیت مطلوب مدیریت تالاب و به‌منظور سنجش میزان تمایل بهره‌برداران محلی نسبت به ایجاد تغییر و دگرگونی در وضعیت مدیریت تالاب و نیل به مدیریت مشارکتی، از آن‌ها خواسته شد تا به گویه‌هایی در این زمینه امتیازاتی با طیف ۱ تا ۱۰ بدهند. در بررسی نگرش بهره‌برداران محلی در زمینه تمایل به تغییر وضعیت مدیریت تالاب طبق اولویت‌بندی انجام شده، تمایل به مشارکت در برنامه‌ریزی‌های مدیریتی تالاب، استقبال از اجرای مدیریت یکپارچه در تالاب و محل زندگی خود، موافقت با مدیریت یکپارچه و حفاظت از تالاب دارای بالاترین اولویت‌ها، و توسعه صنعتی تالاب و تغییر هنجارهای رفتاری به‌وسیله مدیریت در تالاب دارای پایین‌ترین اولویت‌ها هستند.

برانگیزانند. اولویت‌بندی مشخص می‌کند که در صورت رفع نیازهای اقتصادی بهره‌بردار و خانواده او از تالاب، وی تمایل و انگیزه زیادی برای مشارکت در فعالیت‌های تالاب در راستای معرفی آن در سطح بین‌المللی داشته و نسبت به تالاب احساس تعلق و وابستگی زیادی می‌کند.

درخصوص نگرش در رابطه با موانع و معضلات مشارکت در فعالیت‌های تالاب از بهره‌برداران خواسته شد تا به سؤالاتی که در این راستا طراحی شده بود پاسخ دهند. نتایج این مورد نیز در جدول ۳ ارائه شده است. چنان که مشاهده می‌شود از دیدگاه بهره‌برداران و ساکنان محلی مهم‌ترین موانع و مشکلات پیش روی ساکنین محلی برای مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب، به‌ترتیب اولویت مشخص شده، عبارت است از: ضعف دانش و آگاهی زیست‌محیطی درخصوص تالاب، وجود مشکلات معیشتی، فراهم نبودن شرایط و تسهیلات قانونی، وجود موانع دست و پا گیر درسیستم‌های اداری ارگان‌های مرتبط، و به رسمیت شناخته نشدن حقوق عرفی بهره‌برداران. همچنین داده‌ها نشان می‌دهند که آشنا نبودن کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران ادارات مرتبط با مدیریت تالاب با روش‌ها و تکنیک‌های مشارکت، مقاومت نظام فعلی تالاب در برابر مشارکت، استقبال نکردن مدیران، کارشناسان و برنامه‌ریزان از مشارکت گروه‌ها، نبود تشکلهای

جدول ۳- آمار توصیفی نگرش بهره‌برداران و ساکنین محلی در رابطه با موانع مشارکت در فعالیت‌های تالاب

اولویت	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین ^۱	موانع مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب
۱	۰/۲۱۱	۱/۵۷۸	۷/۴۷۲	ضعف دانش و آگاهی زیست محیطی درخصوص تالاب
۲	۰/۲۱۶	۱/۸۸۷	۸/۷۱۶	وجود مشکلات معیشتی
۳	۰/۲۳۷	۱/۸۶۴	۷/۸۴۱	فراهم نبودن شرایط و تسهیلات قانونی و وجود موانع دست و پا گیر درسیستم‌های اداری ارگان‌های مرتبط
۴	۰/۲۴۴	۲/۱۱۰	۸/۶۳۶	به رسمیت شناخته نشدن حقوق عرفی بهره‌برداران
۵	۰/۲۴۷	۱/۹۳۹	۷/۸۴۵	فراهم نبودن زمینه‌های دخالت گروه‌ها در اتخاذ تصمیم اجراء و نظارت آن
۶	۰/۲۶۱	۲/۰۶۴	۷/۸۸۵	ایجاد نکردن انگیزه توسط مجریان و دست‌اندر کاران دولتی برای حضور مردم محلی
۷	۰/۲۶۸	۲/۱۰۳	۷/۸۴۰	توجه نکردن به دانش بومی گروه‌ها در برنامه‌ریزی‌ها
۸	۰/۲۷۴	۲/۱۷۳	۷/۹۰۵	آشنا نبودن کارشناسان، برنامه‌ریزان و مدیران ادارات مرتبط با مدیریت تالاب با روش‌ها و تکنیک‌های مشارکت
۹	۰/۲۹۵	۲/۱۸۶	۷/۴۰۸	مقاومت نظام فعلی تالاب در برابر مشارکت
۱۰	۰/۳۰۱	۲/۳۳۷	۷/۷۵۶	استقبال نکردن مدیران، کارشناسان و برنامه‌ریزان از مشارکت گروه‌ها
۱۱	۰/۳۲۲	۲/۱۲۴	۶/۵۸۷	نبود تشکلهای و تعاونی‌هایی که باعث ترغیب و تشویق مشارکت در برنامه شود

^۱ عدد صفر نشان‌دهنده نداشتن انگیزه، و عدد ۱۰ نشان‌دهنده انگیزه بسیار قوی در هریک از گویه‌ها بوده است.

زیاد برای مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب، نسبت به اثرات زیست‌محیطی مدیریت تالاب و اثرات اقتصادی مدیریت تالاب تفاوت آماری معنی‌داری وجود ندارد.

به‌منظور سنجش تفاوت بین انگیزه مشارکت گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر برای مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب با توجه به برخی از ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای از آزمون من‌وایتنی استفاده شد که نتایج در جدول ۵ قابل ملاحظه است. چنان که مشاهده می‌شود، از دیدگاه نمونه مورد مطالعه میان انگیزه مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب، با جنسیت، وضعیت تاهل و ارتباط شغلی پاسخ‌گویان تفاوت آماری معنی‌داری مشاهده نمی‌شود.

۴- نتیجه‌گیری

در این پژوهش ضمن بررسی وضعیت موجود مدیریت تالاب شادگان، مشکلات و تنگناهای مدیریت از دید بهره‌برداران محلی شناسایی شد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: عدم وجود مدیریت صحیح و واحد برای تالاب، عدم وجود برنامه در بهره‌برداری‌ها از تالاب و فشار بر منابع، عدم حضور گروه‌های اثرگذار و اثرپذیر در مدیریت تالاب، عدم مدیریت صحیح فاضلاب روستاهای اطراف تالاب و ورود مستقیم فاضلاب انسانی به تالاب، عدم مدیریت

در مقایسه میانگین انگیزه مشارکت ساکنان محلی برحسب برخی متغیرهای تحقیق در این مطالعه، نمونه مورد مطالعه با توجه به میانگین به دو گروه با میزان انگیزه کم، و میزان انگیزه زیاد تقسیم‌بندی شدند. حال در این بخش به‌منظور سنجش تفاوت میانگین بین سطوح مختلف انگیزه مشارکت ساکنین و بهره‌برداران محلی در فعالیتهای مرتبط با تالاب و برخی از متغیرهای تحقیق از آزمون t استفاده شد که نتایج در جدول ۵ آمده است.

متغیرهای دیدگاه نسبت به پیامدهای اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی مدیریت تالاب به‌وسیله طیفی از ۱ تا ۵، و متغیرهای دیدگاه نسبت به موانع و معضلات مدیریت مشارکتی و تمایل به ایجاد تغییر در وضعیت فعلی مدیریت به‌وسیله طیف عددی ۱ تا ۱۰ سنجیده شده‌اند.

نتایج جدول ۴ حاکی از آن است که بین دیدگاه نمونه مورد مطالعه با میزان انگیزه کم و زیاد برای مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب نسبت به اثرات اجتماعی - فرهنگی مدیریت تالاب، موانع و معضلات مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب و تمایل به ایجاد تغییر در وضعیت فعلی مدیریت تالاب تفاوت معنی‌داری در سطح ۱٪ وجود دارد. همچنین بین دیدگاه افراد با انگیزه کم و

جدول ۴- مقایسه میانگین بین سطوح انگیزه ساکنان محلی برای مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب و برخی از متغیرهای تحقیق

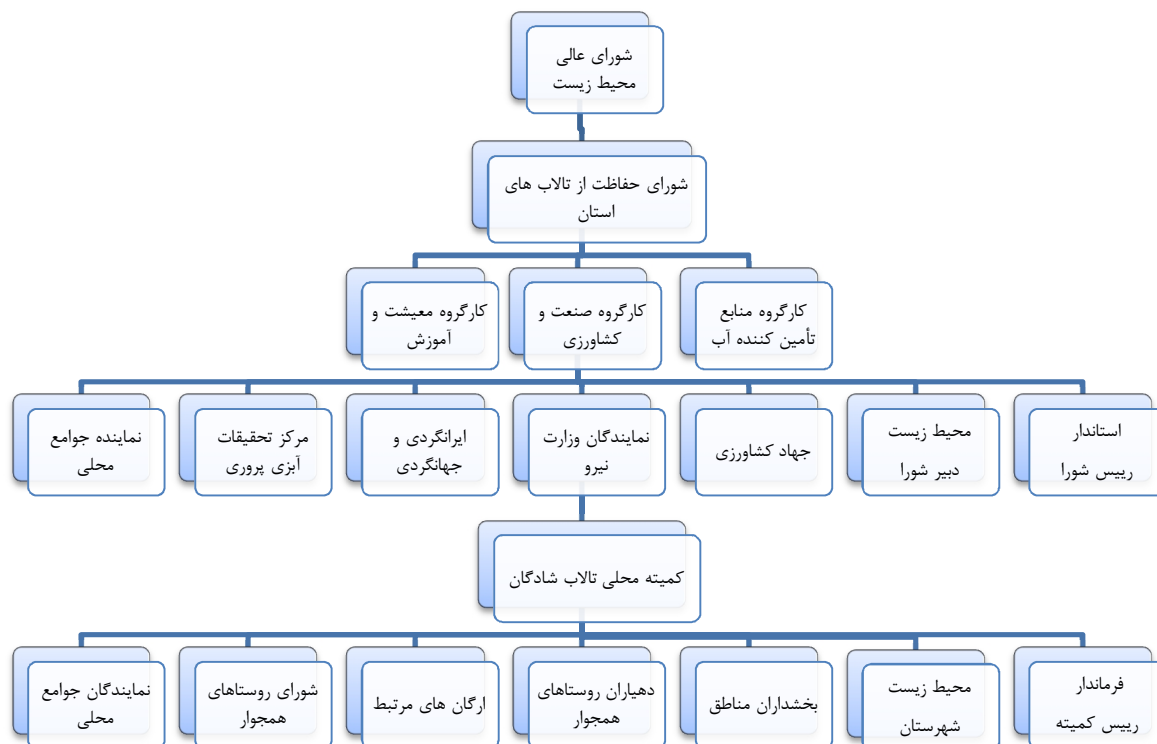
متغیر	انگیزه مشارکت		سطح معنی‌داری دوطرفه
	کم	زیاد	
دیدگاه نسبت به اثرات اقتصادی مدیریت تالاب	۴/۲۳۴	۴/۲۸۱	۰/۴۴۳
دیدگاه نسبت به اثرات اجتماعی- فرهنگی مدیریت تالاب	۳/۸۸۸	۴/۰۹۲	۰/۰۰۲**
دیدگاه نسبت به اثرات زیست‌محیطی مدیریت تالاب	۴/۳۵۷	۴/۴۷۲	۰/۰۵۶
دیدگاه نسبت به موانع و معضلات مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب	۷/۰۵۳	۸/۳۰۸	۰/۰۰۰**
تمایل به ایجاد تغییر در وضعیت فعلی مدیریت	۷/۶۶۳	۸/۰۶	۰/۰۰۰**

جدول ۵- مقایسه میانگین میان انگیزه مشارکت در فعالیتهای مرتبط با تالاب با توجه به برخی از متغیرهای فردی تحقیق

متغیر	فراوانی	میانگین	آماره Z	سطح معنی‌داری
				دوطرفه
جنسیت	مرد (۲۷۳)	۱۳۳/۳۳	۰/۹۲۰	۰/۳۵۸
	زن (۲۹)	۱۵۳/۰۱		
تاهل	مجرد (۴۰)	۱۵۶/۹۸	۰/۴۲۶	۰/۶
	متاهل (۲۶۲)	۱۵۰/۶۶		
ارتباط شغلی با تالاب	دارد (۲۸۲)	۱۵۱/۱۱	۰/۲۸۹	۰/۷۷۳
	ندارد (۲۰)	۱۵۶/۹۵		

جایگزین، انگیزه مشارکت آن‌ها شدیداً افزایش می‌یابد [۱۵]. در تحقیقی مشابه در تالاب انزلی، ضمن دستیابی به نتایج فوق، طراحی و استقرار نظام پیشنهادات و اصلاح فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت تالاب و کاهش مشکلات معیشتی بهره‌برداران توصیه شده است. این پژوهش، روش مدیریت بهره‌برداری و حفاظت در تالاب شادگان را مورد بررسی قرار داده است و نتایج به دست آمده با نتایج دیگر تحقیق‌ها [۱۰، ۱۵، ۱] همخوانی دارد، و هدف آن طراحی سازوکار بهره‌برداری و مدیریت منطبق بر الگوی مشارکتی در تالاب شادگان از دیدگاه بهره‌برداران محلی بوده است. با توجه به بخش‌های مختلف نتایج به دست آمده در تحقیق ما، استفاده از رویکرد مشارکتی در تمام جهان برای مدیریت مناطق حساس و حفاظت شده مد نظر کنوانسیون رامسر چارچوبی به شرح شکل ۱ پیشنهاد می‌کند. این سازوکار برگرفته از بخش‌های مختلف نتایج تحقیق حاضر بوده و مراحل سازوکار مدیریت مشارکتی تالاب شادگان عبارت است از: تهیه و تنظیم برنامه‌های تالاب با در نظر گرفتن دیدگاه‌های کلیه گروه‌های ذی‌نفع (دولتی، غیردولتی و جوامع محلی)، وجود ضمانت اجرایی قوی در سطح محلی، استانی و ملی برای عملیاتی شدن برنامه‌های

صحیح زباله‌های عمومی و دامی روستاهای اطراف تالاب و تخلیه آن در تالاب، دخیل نبودن مردم محلی در مدیریت تالاب، عدم وجود بسترهای قانونی برای حضور گروه‌های ذی‌نفع در برنامه‌های اجرایی ارگان‌های متولی تالاب و عدم توجه به دانش بومی ساکنین در برنامه‌ریزی‌های تالاب. براساس مشکلات مذکور برای رفع این مشکلات و تنگناها، با اتخاذ مدیریت مشارکتی به نحوی که دربرگیرنده حضور تمام گروه‌ها باشد و برنامه‌ها با نظر گروه‌ها اتخاذ و اجرا شود می‌توان به رفع مشکل کمک کرد [۲۱، ۳۰، ۳۱]. در مطالعه‌ای مشابه که به بررسی مشکلات و تنگناها در منابع طبیعی پرداخته است، بر استفاده از رویکرد مدیریت مشارکتی تأکید شده است. همچنین در این پژوهش عوامل مؤثر بر مشارکت از دید جوامع محلی در مدیریت تالاب شادگان بررسی شده، که کسب درآمد بیشتر، احساس تعلق و وابستگی به تالاب، اطمینان استفاده از فواید تالاب در سال‌های آینده و کسب فرصت‌های شغلی جدید برای خود و خانواده مهم‌ترین این عوامل بودند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که ساکنین محلی دارای انگیزه بالایی برای مشارکت در فعالیت‌های مرتبط با تالاب هستند و در صورت رفع نیازهای اقتصادی و تعیین معیشت‌های

شکل ۱- سازوکار پیشنهادی جهت مدیریت مشارکتی تالاب شادگان

- [12] Kohram A, Najafi A. Introduction to Iran's wetlands. EPA publications; **2000**. P. 85. **[In Persian]**
- [13] Lostarnau C, Oyarzun J, Maturana H, Soto G, Senoret M, Siti M. Stakeholder Participation Within The Public Environmental System In Chili. J. purnal of environmental management; **2011**; **92**: 2470-2478
- [14] Mermet L. Participation, strategies and ethics: roles of people in wetland management, landscape and Urban planning journals; **2010**; **35**: 95-115
- [15] Mohammadrezaey S H. Wetland participatory planning and management: barriers and solutions, Environmental Studies (Ecology); **1381**; **30**: 77-59. **[In Persian]**
- [16] Owert J. Participation in Environmental Protection. Environmental Protection Agency, Office of popular participation, educational pamphlets; **2004**.
- [17] Ramsar Conention Bureau. A Guide To Participation Action Planning and Techniques For Facilitating Groups; **2010**. P. 18-25. **[In Persian]**
- [18] Sadough M. Introduction to the approach of ecosystem. EPA published; **2010**. P. 3. **[In Persian]**
- [19] Shadegan Department of Environmental Protection. Unpublished report on threats of Shadegan wetland; **2011**. **[In Persian]**
- [20] Shepherd G. Explaining Land Use, highlands, Indonesian Papua. Conservation of Iranian Wetlands; **2011**. P. 11-17.
- [21] wattage p, merdel s. Stakeholder preferences towards conservation versus development for a wetland in Sri Lanka. Journal of Environmental Management; **2005**; **77**: 122-132.
- مدیریت تالاب، تخصیص و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای اجرای برنامه‌های تالاب، وجود یک برنامه پایش برای دستیابی به نتایج وضع موجود تالاب برای برنامه‌ریزی‌های آتی، وجود کمیته‌های مدیریتی در سطح محلی و استانی برای ارزش‌یابی و نظارت برنامه‌ها، وجود گروه‌های تخصصی کاری.
- منابع**
- [1] Alialhesabi M. The role of NGOs and local leaders in rural development, Case: Port Loft, Journal of Rural Housing and Environment; **1390**; **134**: 48-35. **[In Persian]**
- [2] Amory B, Rennes D. Wetlandmanagnt goals:wise use and conservation. landscape and Urban planning journals; **2005**; **20**: 9-18.
- [3] Azadi H, Anjum Shoa R, Boustany M. Comparing collaborative management approach and focused management approach on conservation and utilization of forest resources in Kerman province, Jihad Magazine; **2006**; **275**: 20-34. **[In Persian]**
- [4] Bagherzadeh Karimi M, Rohani Rankuhy M. Directory of Iranian Wetlands registered in Ramsar Convention, EPA published; **2006**. P. 161. **[In Persian]**
- [5] Davies j, Claridge G. Wetland Benefits. Conservation of Iranian Wetlands; **1993**. P. 42-45.
- [6] Diegues A S. The role of cultural diversity and communal participation in wetland management in Brazil; **2009**.
- [7] Environmental Protection Agency. Parishan wetland management master plan; **2010**. P. 17.
- [8] Famy Shabanali H, AliBeigi S, Sharifzadeh, A. Approaches and partnership techniques of promote agricultural and rural development. Publications Institute of Iran's rural; **2004**. P. 85. **[In Persian]**
- [9] Kafashi s. Shadegan wetland management with a focus on environmental and economic value of water quality. Master's thesis, Science and Research Branch of Khuzestan; **2005**:100-85. **[In Persian]**
- [10] Karami G H, Hayati D. Need to develop participatory management of wetlands (Looking Wetland Bushehr Heleh). Water Development Quarterly; **2006**; **43**: 31-22. **[In Persian]**
- [11] Kirsten S, Luke S. The Economic Values of the Worlds Wetlands, Swiss Agency for the nvironment. Forests and Landscape (SAEFL); **2004**; **44**: 15-19.

